

AREALNI I GRANIČNI DIJALEKATSKI KONTAKT

Dosadašnja su dijalektološka istraživanja u SR Hrvatskoj pokazala mnoge inovacijske pojave u istraživanim govorima i na planu sinteze i na planu analize. Te su inovacijske pojave rezultat ili unutrašnjeg razvoja ili razvoja pod utjecajem izvana. U ovom su radu predmet promatranja bile one pojave koje su se razvile pod utjecajem izvana u različitim situacijama kontakta.

Kako je svaka kontaktna situacija prvenstveno izvanjezična pojava koja ima sociolingvistički karakter, ona se određuje u prvom redu prema društvenim vezama i odnosima pripadnika govora u kontaktu i prema odnosu strukture i elemenata te strukture samih govora u kontaktu. Za kontaktnu je situaciju pojam okoline, u smislu i društvene i lingvističke aktivnosti, kao i suodnos tih aktivnosti, još značajniji nego za normalan jezični razvoj.

Lingvistički aspekt istraživanja kontaktne situacije obuhvaća i plan govora i plan jezika, a psihološki aspekt proučava mehanizam govorne djelatnosti pojedinaca i grupa i uzajamno djelovanje njihovih govornih navika i znanja.

Izabrane kontaktne situacije na području SR Hrvatske promatrane su prema navedenim kriterijima. Unutar njih izdvojene su one situacije koje se odnose na arealni kontakt s jedne, i na granični kontakt s druge strane. *Arealni kontakt* predstavljaju one situacije u kojima je pripadnicima različitih govora zajednička komunikacijska sredina. To su u prvom redu urbane sredine (npr. Zagreb, Split, Karlovac, Senj), a od širih područja područje oko Samobora, jugozapadna Istra, pokupski govori, govori oko Ozlja, zadarsko zaleđe i drugi. Rezultati arealnog kontakta u urbanim sredinama pokazuju da se unutar urbanih sredina izdvajaju one koje su po svom ekonomsko-društvenom položaju središta za veća područja pa se u njih stalno slijevaju velike mase govornika s različitim dijalekatskim bazama. Takvi su gradovi npr. Zagreb i Split, koji su zbog spome-

nutih razloga u stalnom jezičnom previranju pa se u njima jezični kontakt ne odvija po principima koji se ostvaruju u manjim urbanim sredinama, kao što su to na primjer Karlovac i Senj, u kojima je struktura stanovništva u dužem vremenskom razdoblju uglavnom nepromijenjena. Riječ je tu, naime, o stanovnicima s dvije ili više govornih baza, koji žive zajedno, što znači da su u kontaktu uvijek isti govori, a tokom vremena mijenja se samo brojčani odnos njihovih pripadnika. *Granični se kontakt* odnosi na one situacije u kojima jedna kompaktna govorna cjelina graniči s drugom ili je njome okružena (oaze). To su npr. Hrvatsko Selo kod Topuskog (kajkavsko-štokavski kontakt), kajkavski ikavci u kutu između Save i Sutle i u Horvatima, Zdenčini i Lijevom Sredičkom (čakavsko-kajkavski kontakt), Sumartin na Braču i Sućuraj na Hvaru (čakavsko-štokavski kontakt).

Sve su te kontaktne situacije promatrane kao modeli koji su omogućili istraživanje interferencije i njenih rezultata, jer jezične promjene kao proces nisu dostupne neposrednom istraživanju. Zbog toga je na sustavu podudarnih označenih i označitelja na fonološkoj razini govora u kontaktu analiziran odnos njihovih govornika prema svom i drugom govoru. U ovom su radu izloženi samo glavni rezultati koji proizlaze iz analiziranog materijala i odnose se na inovacijske pojave u fonetskom i fonološkom sustavu, a ovisе o dijalektici samoga procesa govora u kontaktu. Te se inovacijske pojave odražavaju kao prijelazi kvantitativnih pomicanja u kvalitativne promjene i kvalitativnih promjena u kvantitativna pomicanja. Sustav podudarnih označenih i označitelja obuhvaća fonemski inventar i njegove realizacije i osnovni sustav akcentuacije. U svakom pojedinom analiziranom kontaktnom slučaju praćena je sudbina akcenatskih i vokalsko-konsonantskih osobina svakog pojedinog govora u kontaktu i na planu izraza i na planu sadržaja. Navedeni prijelazi prema sustavu podudarnih elemenata ogledaju se u mijenjanju artikulacijske baze govora u kontaktu. Posljedica je toga npr. na planu izraza povećanje broja uvjetovanih alofonskih realizacija fonema (u govoru kajkavskih ikavaca) ili njihovo smanjenje (u govoru Hrvatskog Sela), a na planu sadržaja povećanje samog inventara fonema (u govoru Horvata i Zdenčine) ili njegovo smanjenje (u govoru Hrvatskog Sela). Neintegrirane inovacijske pojave imaju dubletne realizacije, kada jednom istom označenom jednoznačno odgovoraju dva označitelja, jednom sadržaju dva izraza. U spomenutim su govorima u graničnom kontaktu bili s jedne strane čakavci s kajkavcima (kajkavski ikavci), a s druge strane kajkavci sa štokavcima (Hrvatsko Selo). Zbog izvanjezičnih razloga kajkavski je govor u prvom slučaju jezik davalac, a u drugom slučaju jezik primalac. Kao jezik davalac kajkavski je uzrokovao promjenu čakavskih govora doseljenika u kutu između Save i Sutle i u Horvatima, Zdenčini i Lijevom Sredičkom u tolikoj mjeri da su to danas kajkavski govori s promijenjenom čakavskom artikulacijskom bazom i s integriranim i neintegriranim tipičnim kajkavskim odnosima. U Hrvatskom Selu, gdje je kajkavski jezik primalac, promijenila se pak

pod utjecajem novoštokavske okoline *njegova* artikulacijska baza, u kojoj tipični kajkavski odnosi imaju karakter fakultativnosti. Smjer promjena koje su se dogodile u oba ova slučaja pokazuje da su se približili govori različitih dijalekatskih baza.

U toku interferencije promjene koje se događaju ovise u prvom redu o vrsti idioma koji su u kontaktu i o motiviranosti njihovih govornika za prilagođavanje novonastaloj komunikacijskoj situaciji. Rezultati istraživanja s obzirom na te promjene i njihovu uvjetovanost prema motiviranosti pokazali su da postoje razlike između graničnog i arealnog kontakta. U graničnom je dijalekatskom kontaktu u većini slučajeva riječ o jeziku davaocu i jeziku primaocu, dakle o tipu subordinativnog bilingvizma, u kojem se interferencija ostvaruje u punom smislu samo u sustavu jezika primaoca. U arealnom je kontaktu pak riječ o zajednici pripadnika različitih dijalekatskih idioma, među kojima se u većini slučajeva ne ostvaruje odnos po principu jezik davalac: jezik primalac, već po principu koegzistencije svih sustava koji su se u toj zajednici našli. U takvom se slučaju interferencija ostvaruje u svakom od tih sustava, ovisno o motiviranosti karakterističnoj za svaku situaciju arealnog kontakta posebno. Analizirani materijal pokazao je da je u tom slučaju moguće nekoliko rješenja: ili će se kod većine stanovnika kao zajedničko komunikacijsko sredstvo razviti oblik koinea, ili će se razviti miješani treći sustav kao organski idiom cijele zajednice s integriranim elementima iz sustava koji su u kontaktu (npr. kajkavsko-čakavsko razmeđe između Karlovca i Ozlja), ili će sustavi koegzistirati, ali ne više u svom prvotnom obliku, jer će zajedništvo komunikacijske sredine ipak polako mijenjati njihovu fizionomiju (npr. u Senju).

Dijakronijski gledano diskriminante koje razlikuju dijasisteme ranga narječja unutar dijasistema ranga jezika sinkronijski zbog interferencije gube na svojoj relevantnosti, a u jezičnoj strukturi se, na planu sadržaja, uspostavljaju novi odnosi, koji — mijenjajući dotadašnju fizionomiju govora — dovode do stvaranja novih govornih grupa. Analiza je na jezičnom planu pokazala da nema općenitog pravila o načinu promjene strukture govora u kontaktu i o intenzitetu te promjene. Na osnovi se istraživanog materijala može reći da je samo smjer u kojem se mijenja jezični sustav govora u kontaktu ono što se može vidjeti, dok se zbog izvanjezičnih razloga ne može predvidjeti u koliko će se mjeri taj sustav prestrukturirati.

Résumé

LE CONTACT DIALECTAL ARÉAL ET LIMITROPHE

Par ses caractères fondamentaux, cette contribution devrait être une synthèse théorique des résultats des différentes situations de contacts dialectaux en SR de Croatie. Les situations de contact sont décomposées en premier lieu en deux types de base: contact aréal et contact limitrophe. A l'intérieur de chaque type on a analysé les différents aspects de contact aréal et de contact limitrophe. Les auteurs tiennent compte des changements interférentiels qui dépendent principalement de l'espèce des idiomes qui viennent en contact et de la motivation qu'ont leurs sujets parlants de s'adapter à la nouvelle situation de communication. Ce n'est qu'après avoir pris en considération ces données qu'on peut démontrer que les résultats obtenus nous font voir qu'il y a différence entre le contact limitrophe et contact aréal et que l'unique fait que l'on puisse observer est la direction dans laquelle s'accomplit le changement des systèmes en contact. Au contraire, on ne peut pas prévoir dans quelle mesure ces systèmes seront restructurés et ceci en premier lieu à cause des facteurs extralinguistiques.